

ÇOCUKLUKTA ARKADAŞ İLİŞKİLERİ

Dr. Sirâl ÜLKÜ

Çocuklar Arkadaşlığı Nasıl Tanımlıyorlar?

Günümüzde, özellikle rehberlik gibi psikolojik hizmet alanlarında, hizmet götürülen bireylerin kendi görüşlerini almak yerleşik bir uygulamadır. Çocuklukta arkadaş ilişkileri konusuna bu tür öznel bir boyut katabilmek amacıyla bir ilkökul V. sınıfta şu soruya verilen yanıtlar toplanmıştır: "Çocuklar sizce arkadaş ve arkadaşlık nedir?" Ortaya çıkan arkadaşlık tanımlarında şu noktalar belirmiştir: kişilerarası samimiyet, yardımlaşma, karşılıklı sevgi ve saygı, her bakımdan beraberlik, yakınlık, birlikte oynamak ve biraz da kavgaya etmek. Arkadaşlığın tanımında oyun kavramının yer alması çocukluk dönemi için son derece doğaldır. Oyun gerçekten çocuğun yaşamının en temel öğelerinden biridir ve çocuk, diğer çocuklarla ilişkilerini genellikle oyun faaliyetleri içinde sürdürür. Arkadaşlığın çocuklar tarafından kavgaya ile nitelendirilmesine gelince, bu tanım için de şöyle bir yorum yapılabilir: kavgaya, gerçekten çocuklar arasındaki arkadaşlığın oldukça belirgin bir görünümüdür. Yalnız şu var ki, çocuklar arasındaki ilişkiler genellikle kavgaya rağmen sürdürülebilmektedir; kavgaya biter onların oyunları yine devam eder. Önemli olan ilişkidir ve bu ilişkinin sürdürülmesidir. İşte bu nedenle çocuklar arkadaşlık tanımı içinde kavgaya da yer vermektedirler. Arkadaşlığı tanımlarken çocukların yakınlık kavramını vurgulamaları ilginçtir; hattâ bir çocuk bu yakınlığın derecesini de şöyle belirlemiştir: "ailemizden sonra en çok sevdiğimiz arkadaşlarımızdır." Verilen yanıtlar arasında arkadaşlıkla mutluluk arasında ilişki kuran yanıtların da bulunduğu görülmüştür. Örneklersek bir çocuk şöyle diyor: "Arkadaşlık dünyanın en güzel ilişkisidir" ve devam ediyor, "annemizle bile, eğer arkadaşlık yapamıyorsa, mutlu olamayız. "Görüldüğü gibi verdikleri yanıtlarda çocuklar arkadaşlığın kendi yaşamlarındaki çok boyutlu katkı ve önemi-

ne bir bakıma bu alandaki bilimsel görüşlere koşut bir biçimde değinebilmişlerdir.

Arkadaş İlişkilerinin Çocuğun Gelişimi Açısından Etki ve Önemi

Arkadaş ilişkilerinin çocuğun gelişimi açısından iki yönlü etki ve önemi vardır. Bunlardan birincisi arkadaş ilişkilerinin çocuğun kişilik gelişimi üzerindeki etkisidir. Kişilik gelişimi, büyük ölçüde çocuğun başkalarıyla ilişkilerine, onlarla etkileşmesine bağlıdır. Çocuğun kendini tanıması ve tanımlaması bu etkileşmeler içinde şekillenir. Çocuğun gelişmekte olan kişilik yapısının aşağı yukarı odağını oluşturan "ben" kavramı başkalarının, tabii bu arada arkadaşlarının, kendisi hakkındaki yargı, görüş ve tutumlarını yansıtır. Çocuk "ben kuvvetliyim", "ben yeni bir oyunu çabuk öğrenemem" veya "ben çok komiklikler yapabilirim" dediği zaman onun arkadaşları ile belli ilişkiler içinde belli tecrübele; deneyimler kazanmış ve arkadaşlarının değerlendirmelerinden geçmiş olduğunu anlamak güç değildir.

Arkadaş ilişkilerinin ikinci önemli ve etkili yönü ise çocuğun sosyalleşmesi, toplumsallaşması ile ilgilidir. Arkadaş grupları çocuğa başkalarına göre hareket etmeyi, girişimlerinde başkalarını ve onların beklentilerini hesaba katmayı, grup kurallarına uymayı ve önderlik —izleyicilik gibi grup— içi rollerin gereklerini öğretir.

Şu halde özet olarak, arkadaş ilişkilerinin hem bireysel hem toplumsal açılarından çocuğun gelişiminde önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Çeşitli Aşamalarda Çocuğun Gelişim Özellikleri ve Arkadaş Gereksinmesi

Arkadaş gereksinmesi kuşkusuz kaynağını sevgi ve güven gereksinmelerinden alır. Çocuğun ilk arkadaşları onu doyuran, onu ısıtan, onu rahatlandıran ve onunla ilk oyunlarını oynayan ana ve babasıdır. Çocuğun bebeklik çağında ana ve babasıyla olan ilişkileri içinde sağladığı iletişim ve doyumluk onun daha ilkerki dönemlerde göstereceği uyumu ve bu arada arkadaş ilişkilerini büyük ölçüde etkileyecektir.

Çocuğun diğer çocuklara karşı ilk tepkileri, onları farketmeye başlaması aşağı yukarı altı aylıkken görülür. Fakat çocuk ancak on dört - on sekiz aylar arasında olumlu bir toplumsal tepki göstermeye başlar. Ovuncaklara karşı ilgisi giderek oyun

arkadaşlarına karşı ilgisi ve duyarlılığı ile bütünleşmeye başlar. Araştırmalar iki yaşındaki normal çocukların artık diğer çocuklarla toplumsal ilişkilere girişmiş olduklarını, diğer çocuklar tarafından kenara itildiklerinde müthiş üzüldüklerini ve hattâ belli çocuklarla arkadaşlığı tercih etmeye başladıklarını bile ortaya koymaktadır. Çocuğun başka çocuklarla ilişkileri önceleri yondeş ve bitişik eylemler biçiminde olmaktadır. Örneğin çocuk tıpkı yanındaki diğer çocuk gibi kovaşına kum doldurur sonra da boşaltır. Aralarında henüz işbirliği yoktur. Üç yaşından sonra çocuk işbirliği ile yürütölen grup hâlindeki oyunlara hem daha sık hem daha uzun süreli katılmaya başlar. Yalnız okul öncesi çağda çocuğun bazı gelişim özellikleri onun arkadaş ilişkilerine önemli ölçüde yansır. Örneğin çocukta 3 ilâ 5 yaşlar arasında baskaları üzerinde etkili olma, egemenlik kurma eğilimi kuvvetle ortaya çıkar. Bu bir bakıma kendi varlığını kabul ettirme çabasıdır. Bazı çocukların bu yaşlarda hayâli arkadaşları olur. Bu hayâli arkadaşla ilişkilerinde çocuk, araştırmalara göre, genellikle egemen bir rol oynar. Hayâli arkadaşını tamamen çocuğa bağımlıdır.

Çocuğun bir başka önemli özelliğı de bencil-ben merkezci oluşudur. Çocuk, oyun grupları ve arkadaş ilişkileri dışında bırakılmamak için hep kendi arzularını gerçekleştirme çabasından yavaş yavaş vazgeçer. Demek oluyor ki arkadaş grubu, çocuğun bencil davranışlarından kurtulmasında, etkili ve eğitici bir rol oynamaktadır. Çocuğun, bencillik gibi toplumsal açıdan olumsuz özelliklerinin yanısıra toplumsal ilişkilerinde kolaylık sağlayan başka gelişimsel özellikleri de vardır. Örneğin 3 yaşından itibaren çocukta başkalarının acılarını paylaşma, onlara yardım etme veya sempati duyguları yavaş da olsa gelişmeye başlar. İlerki yılların sağlam ve yakın arkadaşlık, dostluk ilişkilerinin kökeninde işte filizlenen bu sempati duyguları bulunmaktadır.

Cinsiyetine bilinçlenme de gelişimsel bir özellik olarak çocuğun arkadaş ilişkilerine yansır. 4 yaşına kadar kız erkek ayrırımı yapmadan birlikte oynayan çocuklar bu yaştan sonra daha çok kendi cinsiyet grupları içinde oynamayı ve arkadaşlık kurmayı tercih ederler; bu durum ergenliğe kadar sürer.

Çocuğun kendine güveni de arkadaşlık ilişkilerini etkiler. Yeni bir arkadaş grubu ile karşılaştığı veya kendini rahat hissetmediğı zaman çocuk seyirci kalmayı veya öteki çocukların yanında kend kendine oynamayı tercih edebilir.

İlkokul çağında arkadaş ilişkileri daha çok oyun grupları içinde sürdürölür. Bu gruplarda, gençlik çağında görölen arka-

daş gruplarının aksine, sıkı dostluk, sırdaşlık ilişkilerinden çok eğlenmek, birlikte oynamak, bir arada bulunmak amacı baskındır. İlkokul çağında görülen oyun gruplarının üye sayısı ilk yıllarda 3-4 iken son yıllara doğru bu sayı 9-10' çıkabilir. Kızların arkadaş ve oyun gruplarının üye sayısı ise erkeklerinkinden daha azdır. Kuşkusuz çocuklar arasında arkadaş ilişkileri bakımından önemli kişisel farklılıklar da bulunmaktadır. Bazı çocuklar büyük gruplardan çok bir veya iki yakın arkadaşı, birbirlerini iyi anladıkları veya ortak ilgileri paylaştıkları için, tercih edebilir.

Bir de şu noktayı ilâve edelim: 4-5 yaşına kadar çocuk başkalarının kendisi hakkında ne düşündüklerini farketmezken hele artık ilkokul çağında bu konuda oldukça duyarlıdır. Bu gelişim özelliği de arkadaşlıkları etkileyecektir.

Çocuklukta Arkadaşlıkları Etkileyen Kişisel Özellikler

Bu özellikler yaşa ve gruba göre değişebilmektedir. Örneğin ilkokul birinci sınıfta hareketli, konuşkan ve atılgan çocuklardan daha çok, sessiz ve uslu çocuklar arkadaşları tarafından beğenilmekte iken 3. sınıftan itibaren durum tam bunun aksine dönüşmektedir. Arkadaş ilişkilerinin kurulmasında ve devamında iki temel etmen bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan biri yakınlık (daha çok fiziki yakınlık anlamında) ikincisi de benzerliktir. Tabii ki aynı mahallede oturmak, aynı okula gitmek, aynı sınıfta bulunmak gibi fiziki yakınlıklar çocuğun kimlerle arkadaş olabileceğini önceden belirleyici bir rol oynar. Arkadaşlıkları etkileyen yakınlıkların temelinde kuşkusuz sosyo-ekonomik etmenler de bulunmaktadır ve bu etmenler ilkokul yılları süresince çocukların arkadaş tercihinde ağırlıklarını giderek artırır.

İkinci ana etmen olarak belirlediğimiz benzerlik ise çocukların arkadaş tercihini çeşitli boyutlarda etkiler: Yaş, cinsiyet, gereksinimler, yetenekler, ilgiler, beceriler, beğeniler gibi boyutlar. Bu boyutlarda benzerlik gösteren çocukların aralarında arkadaşlık kurulması olasılığı daha fazladır. Kişisel özellikler açısından ise araştırmalara göre çocuğun genellikle iyimser, kaygılardan oldukça uzak, neş'eli, cömert, hareketli, girişimci, yaratıcı olması, sportmence davranabilmesi ve birtakım becerilere sahip bulunması onun arkadaşları tarafından daha çok beğenilmesini sağlamaktadır. Buna karşın çocuğun fazla nazlı olması, gerektiğinde kavga etmesini bilmemesi, grup kurallarına uyamaması, çok sessiz, içe-dönük, korkak, oyunbozan veya aşırı saldırgan olması arkadaşlığa kabul edilme, tercih edilme şansını azaltmaktadır.

Hiçbir çocuk bütün arkadaşları tarafından aynı derecede beğenilen, sevilen bir birey olamayacağı gibi hiçbir çocuk da aslında arkadaşsız kalacak bir çocuk değildir; sadece birtakım nedenler onun arkadaşlık kurma, arkadaş edinme şansını kısıtlamıştır, denilebilir. Örneğin, çocuğun aşırı derecede yetişkinlere bağımlı olması onun çocuk grubuna uyumunu güçleştirir. Eğer yaşlılarını yetişkinlere şikayet yolu çocuğa ödül kazandırıyor, doğaldır ki, böyle bir çocuk arkadaşları tarafından kolay kolay "bizden biri" olarak algılanmayacaktır.

Bazen çocuğun zihin yetenekleri ve becerileri açısından diğerlerinden çok üstün veya geri olması da onun yalnız kalmasına, arkadaşsız kalmasına yol açabilmektedir.

Çocuğa Rehberlik Açısından Bazı Öneriler

Rehberlik anlayışı ile çocuğa yaklaşabilmede temel öneri, gerek ana-babaların gerekse öğretmenlerin önce kendilerinin çocukla iyi ilişkiler kurmaya özen göstermeleri, ayrıca da çocuğun yaşlılarıyla arkadaşlığı konusuna, onun gelişimi ve mutluluğu açısından önemle eğilmeleridir. Ana-babalar ve öğretmenler çocuk için çeşitli gruplara katılma ve bu gruplarda kendini tanıma ve psikolojik doyum sağlama olanaklarını hazırlamalı, ayrıca çocuğu değişik arkadaşlarla ilişkileri içinde izlemelidirler, bu konuda tekrarlı gözlemler yapmalıdırlar. Bu tür gözlemler çocuğa rehberlik yapabilmeye birtakım ipuçları ortaya koyabilir. Burada bir örnek vermek yararlı olur.

12. Yaş gününü kutlayan bir çocuk evine ilk defa kendi sınıf arkadaşlarını davet etmişti .Toplantı süresince kardeşini arkadaşları arasında izleyen 18 yaşındaki ablası o günün sonunda şöyle diyordu: "Kardeşimin arkadaşlarını çok beğendim. Bugün onun ne kadar büyümüş olduğunu anladım ve sanki ona karşı başka türlü bir saygı geliştirdim." Ayrıca da ilâve ediyordu, "Biz ona ne kadar bebek muamelesi yapıyormuşuz meğer!" Bu örnek çocuğa rehberlik açısından pek çok ipuçları içermektedir. Çocuğun kişiliğine ve bağımsızlığına karşı ailenin daha özenli ve saygılı olması, ayrıca gelişiminde ulaştığı yeni aşamaları daha duyarlı bir biçimde izlemesi gereği ortaya çıkmıştır. Zaten saygı ve duyarlılık çocuğa rehberlik anlayışı çerçevesindeki bir yaklaşımın en temel koşulları niteliğindedir.